

כסלו התשע"ז

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

חלום הסולם ומשמעותו
לפרשת ויצא (על פי שיעור של הרב תמיר גרנות)

"והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלוקים עולים ויורדים בו"

ב. מסירת ברכת האבות ליעקב (בראשית כ"ח יג-יד):

"אני ה' אלוקי אברהם אביך ואלוקי יצחק, הארץ אשר אתה שוכב עליה, לך אתננה..."

יש בברכה זו חזרה ברורה על הברכות שנמסרו לאברהם בצאתו מחרן ומקדם לבית א-ל, הלא הנה הברכות שמתברך הוא בשם הויה-ה.

ג. הבטחה פרטית (בראשית כ"ח טו), הנחלקת לכמה סעיפים:

- "והנה אנכי עמד..." - הבטחה שכנראה משמעותה לא רק כלפי מצבו הקיומי (שמירה וכדו'), אלא שהשכינה תהיה עם יעקב, והכוונה היא, כנראה, להתגלות ה' ולתפילה אליו, שה' מביטח שיהיו זמינות ליעקב אבינו בכל אתר ואתר.

- "ושמרתך בכל אשר תלך" - הגנה מפני פגיעה בנפש (עשו) ומפני פגיעה בממון (לבן).

- "והשיבותיך אל האדמה הזאת" - להבטחה זו כמה משמעויות: (1) קיום ברכת אברהם באופן ממשי, לא רק בזרעו אלא גם בו; (2) הצלחת השליחות של רבקה, כלומר הבריחה מפני עשו (כו:מא-מה) והבטחה שיוכל יעקב לחזור בשלום; (3) הצלחת השליחות מצד יצחק, שתכליתה נישואין (כח:א-ב), לפי אב הטיפוס של אברהם: "רק את בני לא תשב שמה"(כד:ח).

- "כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך" - משפט סיכום וחיזוק, המגדיר את קו האופק של ההבטחה, ומתייחס לפתיחה: "הנה אנכי עמד" - עד מתי? "עד אשר אם עשיתי..."

הפרשה הפותחת את פרשת "ויצא", ידועה כ'חלום הסולם'.

1. בראשית כ"ח י-כב:

י ויצא יעקב, מבאר שבע; וילך, חרנה. יא ויפגע במקום וילן שם, כי-בא השמש, ויחם מאבני המקום, וישם מראשיתו; וישכב, במקום ההוא. יב ויחלם, והנה סלם מצב ארצה, וראשו מגיע השמימה; והנה מלאכי אלוקים, עלים ויורדים בו. יג והנה ה' נצב עליו, ויאמר, אני ה' אלוקי אברהם אביך, ואלוקי יצחק; הארץ, אשר אתה שכב עליה לך אתננה, ולזרעך. יד והיה זרעך כעפר הארץ, ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה; ונברכו בך כל-משפחת האדמה, ובזרעך. טו והנה אנכי עמד, ושמרתך בכל אשר-תלך, והשבתיך, אל-האדמה הזאת: כי, לא אעזבך, עד אשר אם-עשיתי, את אשר-דברתי לך. טז וייקץ יעקב, משנתו, ויאמר, אכן יש ה' במקום הזה; ואנכי, לא ידעתי. יז ויירא, ויאמר, מה-נורא, המקום הזה: אין זה, כי אם-בית אלוקים, וזה, שער השמים. יח וישכם יעקב בבקר, ויחם את-האבן אשר-שם מראשיתו, וישם אתה, מצבה; ויצק שמן, על-ראשה. יט ויטקרא את-שם-המקום ההוא, בית-אל; ואולם לזו שם-העיר, לראשנה. כ ויזר יעקב, נדר לאמר: אם-יהיה אלוקים עמדי, ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך, ונתן-לי לחם לאכל, ובגד ללבוש. כא ושבתי בשלום, אל-בית אבי; והיה ה' לי, לאלקים. כב והאבן הזאת, אשר-שמתי מצבה--יהיה, בית אלוקים; וכל אשר תתן-לי, עשר אעשרנו לך.

בפרשה זו יש להבחין בשני נושאים נפרדים, שהתורה מייחסת לכל אחת מהם חשיבות:

1. החלום עצמו מצד תוכנו.
2. ההתייחסות למקום בו אירע החלום, והעתיד להיות בו.

חלקי החלום

1. החלום. החלום עצמו מתחלק לשלושה פרקים:

א. המראה (בראשית כ"ח יב):

- א. חוסר התייחסות לברכת אברהם שנמסרה לו בחלום.
 ב. השמטת המשפט "כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך".
 ג. התוספת "ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש".
 ד. שינויי מ"ושמרתך בכל אשר תלך" ל"ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך".
 ה. שינוי מ"והשיבותיך אל האדמה הזאת" ל"ושבתי בשלום אל בית אבי".

לדעת הרב תמיר גרנות כל ההבדלים נובעים מכך שיעקב איננו מקשר בין ההבטחה הפרטית לבין זו הכללית, ונדרו אינו אלא נדר של אדם הנמצא בצרה, ומתפלל להינצל ממנה ולהצליח בדרכו:

- א. יעקב איננו מתייחס לברכת אברהם, כיון שהוא רואה את עיקר הברכה שניתנה לו כברכה להינצלות מצרה.
 ב. דברי ה' ליעקב השלימו, בעצם, את מסירת ברכת אברהם. החלק הראשון נאמר בפאתוס ובסגנון המזכיר את מעמדי הבטחה הקודמים. אולם, ההקשר הייחודי של מסירת הברכה - בריחת יעקב - חייב תוספת, שעניינה הבטחה מיוחדת ליעקב שה' ישמור עליו, כדי שיוזכה בברכת אברהם. ואכן, סיום דברי ה' מעיד על כך: "כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך". משפט זה, שהוא תכלית הבטחת ה' וסיבתה, חסר בדברי יעקב, כיון שהוא מתעלם מברכת אברהם, וכל עניינו הוא ההיחלצות ממצוקתו.

- ג. התוספת "ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש" היא בקשה פרטית ומעשית, הממוקדת בגאולתו של יעקב.
 ד. דברי ה' "ושמרתך בכל אשר תלך", הם הבטחה להגנה תמידית, הנקשרת בברכה הלאומית שעוברת אליו מאברהם; דברי יעקב "ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך", לעומת זאת, הם תפילה ספציפית המכוונת להשגחה בהליכתו/בריחתו.
 ה. ה' אמר ליעקב "והשיבותיך אל האדמה הזאת", כלומר - 'אקיים את התנאים ההכרחיים להתגשמות ברכת אברהם בך, ואילו יעקב חותם את תנאו במילים "ושבתי בשלום אל בית אבי" - לאמור: חזרתו בשלום, למרות עשו, בראש מעיניו. לא ההבטחה הלאומית על הארץ מעסיקה אותו, אלא הצלחת דרכו.

- שינויים אלה בדבריו של יעקב מעוררים כמובן תמיהה - מה אכפת ליעקב לקבל את מלוא ההבטחה האלוקית? וחמור מכך: מדוע בכלל זקוק יעקב לחייב בנדר את ההבטחה שניתנה לו בנבואה מאת ה'? דבר מובן הוא שאדם נודר בשעת צרה להביא קרבן וכדו', מפני שאינו מובטח בסיוע אלוקי, אולם מי שניתנה לו הבטחה מה' - איננו זקוק לכך.

כאשר הקיץ יעקב משנתו הוא התייחס לשני היבטים של החלום:

א. מראה הסולם: "מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלוקים וזה שער השמים" (יז). זהו, כנראה, הפרוש הפשוט של מראה הסולם, הניתן על ידי יעקב בעצמו: כאן הוא שער השמים, מפני שבמקום זה מוצב הסולם שראשו מגיע השמימה, ולכן יש משמעות מיוחדת למקום הזה דווקא. הכנת המצבה בהמשך, הנדר להקים 'בית אלוקים' וכן קריאת השם, מעידים שגילוי חשיבותו של המקום הוא מרכזי בעיניו של יעקב אבינו.

ב. ההבטחה הפרטית (בראשית כ"ח כ-כב):

אם יהיה אלוקים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך, ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש. ושבתי בשלום, אל-בית אבי, והיה יקוק לי לאלוקים. והאבן הזאת, אשר שמת מצבה, יהיה בית אלוקים, וכל אשר תתן-לי, עשר אעשרנו לך.

הבטחת ה' ונדר יעקב

בדיקת דבריו של יעקב מעידה שהוא מתייחס באופן ישיר להבטחת ה', והופך את מה שהובטח לו על ידי ה' באופן מוחלט, ללא תנאי - לנדר על תנאי.

2. השוואה בין הבטחת ה' לנדר יעקב:

הבטחת ה' (פסוק טו)	נדר יעקב (כ-כב)
"הנה אנכי עמך".	"אם יהיה אלוקים עמדי" (ב).
"ושמרתך בכל אשר תלך".	"ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך" (שם).
-----	"ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש" (שם).
"והשיבותיך אל האדמה הזאת".	"ושבתי בשלום אל בית אבי" (כא).
"כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך".	-----
	תוצאות (כב):
	1. "והיה ה' לי לאלוקים".
	2. "והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית אלוקים".
	3. "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך".

אמנם יעקב אבינו חוזר על דברי ה' כתנאי לנדרו, אולם ישנם כמה הבדלים בין דברי יעקב לבין הבטחת ה':

משמעותו הכפולה של החלום

לאור האמור לעיל, לדעת הרב תמיר גרנות, אין ספק שחלקו המרכזי של החלום הוא מסירת ברכת אברהם. לו היה הקב"ה מתגלה ומוסר רק את ברכת אברהם, לא היה בכך קושי, כפי שאכן אירע לאברהם עצמו וליצחק. מראה הסולם וההבטחה הפרטית הם חריגים, שאינם דומים להתגלויות הקודמות אותם פגשנו אצל האבות, והם אומרים דרשני.

לכן לדעת הרב תמיר גרנות צריך להבין את החלום על רקע התפיסה הלאומית והטריטוריאלית של האלוקות שהייתה מקובלת בימי קדם. יעקב אבינו היוצא לחרן יודע שבחרן יש אלוהים אחרים; האם הוא יצטרך לקבל את אלוהותם? לו הייתה זו הליכה לזמן מוגבל, לא הייתה מתעוררת השאלה, אך יעקב מעתיק את מקום מגוריו לזמן בלתי קצוב. כבר אמרנו שעיקר ההבטחה הפרטית היא שה' ישמור על יעקב גם בחו"ל, ולא רק בארץ, ובכך יש מסר משמעותי, ובמידה רבה חדש: השגחת ה' הולכת עם בחיריו לכל מקום, כלומר היא על-טריטוריאלית. מכאן, שיעקב אבינו אינו מחוייב לאלוהי הארץ שהוא נמצא בה, אלא לאלוקי "ארץ ישראל" בלבד: לה'.

על פי דברים אלו, מטרת ההתגלות היא כפולה ודיאלקטית:

- א. ללמד את יעקב ששער השמים נמצא בארץ ישראל, וזהו בית א-לקים.
- ב. ללמד את יעקב שהשגחת ה' אינה רק בארץ, אלא אלוקותו פרושה בכל מקום, ומכאן שה' ישמור את יעקב בכל אשר ילך.
- באופן זה מדריך ה' את יעקב באמצעות החלום להתייחס להליכתו כזמנית; הוא צריך לחזור למקום שבו נמצא שער השמים, אבל בינתיים ה' יהיה עימו.

תגובת יעקב למשמעות החלום

כיצד מתמודד יעקב עם מסרים אלה?
יעקב הבין ודאי את הנאמר לו, שהרי הוא חוזר על דברי ה', אך מדוע לא קיבלם באופן מוחלט?

כדי להשיב לשאלה זו נתבונן במהותה של החוויה אותה חווה יעקב אבינו. הוא חולם חלום; אנו יודעים שחלומות יוסף (להלן בפרק לו) נתקבלו באופן אמביוולנטי על ידי יעקב עצמו: האם יש אמת בחלום? לשון אחר - האם זהו חלום שמקורו מהרהורי לבו של החולם, או שהחלום הוא מדיום של התגלות אלוקית? התמונה אותה רואה יעקב היא תמונה של התגלות. אולם, הוא אינו יכול להיות בטוח איזה תוקף יש לתמונה שראה - האם היא אמיתית? נראה, שיעקב אבינו אינו בטוח בדבר. יש לזכור: יעקב

זאת ועוד - תוצאת הנדר היא משולשת:

- א. והיה ה' לי לאלוקים.
  - ב. הקמת בית אלוקים מאבן המצבה.
  - ג. מעשר.
- שתי ההבטחות האחרונות מתקבלות על הדעת: השנייה היא תוצאה של גילוי חשיבות המקום, והשלישית היא מהות כל נדר - הבאת דבר מה לה'. אולם, ההבטחה הראשונה קשה, וכבר עמדו על כך המפרשים: האם קבלת ה' כאלוקים יכולה להיות תוצאה של קיום התנאי, והאם יעקב אבינו אינו מקבל את אלוקותו של ה' בלא זה? האם אין די בהתגלות הקודמת, וצריך להתנות את קבלת ה' כאלוקים בתנאי?

יש להעיר השאלה שישנה מחלוקת פרשנים ביחס לפסקה "וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹהִים". רש"י סבור שאף הוא מן התנאי. אמנם עניין זה לא נזכר בפירוש בהבטחת ה' בחלום, אך הוא רמוז, לפי רש"י, במילים "עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ" - המוסבות לדעתו על הבטחת ה' לאברהם.

3. בראשית י"ז, 1:

"וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין זָרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם לְהִיּוֹת לָךְ לְאֱלֹהִים וּלְזָרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ"

4. לשון רש"י בפירושו לפס' ט"ו:

"דִּבַּרְתִּי לָךְ - לצרכך ועליך; מה שהבטחתי לאברהם על זרעו - לך הבטחתי, ולא לעשו".

5. ובפירושו לפסוק כ"א כתב:

"וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹהִים - שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף, שלא ימצא פסול בזרעי, כמו שנאמר (בפס' טו) 'אשר דברתי לך'. והבטחה זו הבטיח לאברהם, שנאמר 'להיות לך לא-להים ולזרעך אחריך'"

הנדר עצמו מתחיל, לדעת רש"י, בפס' כ"ב: אם יתקיימו כל ההבטחות הללו, ייתן יעקב את שלו - את האבן אשר שם מצבה יעשה בית א-לוהים, ויעשר לה' את כל מה שיתן לו.

הרמב"ן, לעומת זאת, סבור כי המילים "וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹהִים" הן תחילתו של הנדר, וכוונת יעקב לא לעצם היות ה' לו לא-לוהים (שאינה מותנית בדבר), כי אם להתחייבות לעבוד את ה' במקום זה.

6. הרמב"ן על הפסוק:

"ועניינו: אם אשוב אל בית אבי, אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית א-להים ושם אוציא את המעשר".

לדעת הרב תמיר גרנות שאלות אלה צריכות להביא אותנו לחשיבה מחודשת על מהותו של החלום שחלם יעקב.

במשמעות דומה: ה' מצווה את אברהם ללכת מבבל/ארם לארץ ישראל, מפני ששם מקום אלוקותו. אמנם, ניתן לשאול מדוע מתגלה אלוקי ארץ אחרת לאדם בארצו שלו (אברהם הוא הרי שמי, ולא כנעני) ומבטיח לו שיברך אותו בארץ אחרת? ודאי התשובה לכך קשורה בדברינו: ה' בוחר באברהם שיהיה אלוקיו גם במובן האישי ובכל מקום, ולא רק במובן הטריטוריאלי.

יש להדגיש שבעולם העתיק רווחה מאוד האמונה שהאל מוגבל לשטח מסוים. כך, למשל, אמרו אנשי ארם לאחר ההפסד לאחאב.

8. מל"א כ', כג:

"אֲלֵהִי הַרִים אֶל־לֵהִיָּם עַל כֵּן חָזְקוּ מִמֶּנּוּ וְאוֹלָם נִלְחַם אֶתֶם בְּמִישׁוֹר אִם לֹא נַחֲזֵק מֵהֶם" וכך נאמר על הנכרים שהגלה מלך אשור לארץ והוכו באריות.

9. מל"ב י"ז, כו-כז:

"וַיֹּאמְרוּ לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר לֵאמֹר הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִגְלִיתָ וְתוֹשֵׁב בְּעָרֵי שְׁמֶרֶן לֹא יִדְעוּ אֶת מִשְׁפַּט אֶל־לֵהִי הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח בָּם אֶת הָאֲרִיֹּת וְהִנֵּם מְמִיתִים אוֹתָם כְּאֲשֶׁר אֵינָם יֹדְעִים אֶת מִשְׁפַּט אֶל־לֵהִי הָאָרֶץ. וַיִּצְוּ מֶלֶךְ אֲשׁוּר לֵאמֹר הַלִּיכּוּ שָׁמָּה אַחַד מֵהַכְּהֵנִים אֲשֶׁר הִגְלִיתֶם מִשָּׁם וַיִּלְכוּ וַיִּשְׁבוּ שָׁם וַיִּרְסוּ אֶת מִשְׁפַּט אֶל־לֵהִי הָאָרֶץ."

אמונה זו חדרה גם לעם ישראל, ולא פעם נתפסו אנשים המתגוררים בחוץ לארץ כמנותקים מה'. מתוך חשש זה בנו בני גד ובני ראובן את המזבח בעבר הירדן.

10. יהושע כ"ב, כד-כה:

"וְאִם לֹא מִדְּאֶגְהָ מִדְּבַר עֲשִׂינוּ אֶת זֹאת לֵאמֹר מִחֵר יֹאמְרוּ בְּנֵיכֶם לְבָנֵינוּ לֵאמֹר מֶה לָּכֶם וְלֵה' אֶל־לֵהִי יִשְׂרָאֵל. וְגִבּוֹל נִתַּן ה' בֵּינֵנוּ וּבֵינֵיכֶם בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד אֶת הַיַּרְדֵּן אֵין לָכֶם חֶלֶק בָּהּ וְהַשְׁבִּיתוּ בְּנֵיכֶם אֶת בְּנֵינוּ לְבִלְתִּי יֵרָא אֶת ה' "

11. כך גם עולה מדברי דוד לשאול (שמ"א כ"ו, יט):

"וְאִם בְּנֵי הָאָדָם אֲרוּרִים הֵם לִפְנֵי ה' כִּי גִרְשׁוּנֵי הַיּוֹם מִהִסְתַּפַּח בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֵךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים" ביטוי נוסף לתפיסה זו ניתן לראות בטענת אנשי ירושלים כלפי גולי בבל המובאת בנבואת יחזקאל.

12. יחזקאל י"א, טו:

"אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם רַחֲקוּ מֵעַל ה' לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמִוְרָשָׁה" אכן, יש מורכבות בהבנה שארץ ישראל היא נחלת שכינה, שנאמר.

13. דברים י"א, יב:

"אָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֶל־לֵהִיךָ דָרַשׁ אֶתְהָ תִמְיֵד עֵינֵי ה' אֶל־לֵהִיךָ בָּהּ" ועם זאת, הקב"ה שולט בכל העולם כולו.

אבינו הוא "טירון בנבואה" באותה שעה, ומעולם לא התנבא קודם לכן. בעקבות חלומו הוא שואל את עצמו האם ה' הראה לו סולם בחלומו, או שמקור החלום בדעתו שלו: האם דיבר עימו ה' בחלום את כל מה ששמע, או שרק חלם זאת?

אין ספק כי יעקב אבינו מפרש את חלומו כחוויה נבואית: "אכן יש ה' במקום הזה"; אולם, כנביאים אחרים (ראה לקמן), אין הוא משוכנע במלוא המשמעות של חוויתו, ותגובתו של יעקב מעידה על אי ודאות זו:

"אם יהיה אלוקים עמדי" – לאמור: 'אם אכן מה שדיבר עימי ה' יתגשם, אז אדע כי דבר ה' היה עימי'.

הבטחת ה' הופכת בדברי יעקב לתנאי, לא מפני שהוא מטיל ספק בתוכן של דברי ה', אלא מפני שיש לו ספק על עצמה של עובדת ההתגלות. אם יתגשמו הדברים, יידע כי דבר ה' אכן נגלה לו.

7. דוגמה לחוויה דומה אנו מוצאים אצל ירמיה בנבואתו

(ירמיהו לב):

(ו) וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הִנֵּה דָבַר יְקוֹק אֵלַי לֵאמֹר.

(ז) הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן שֹׁלֵם דָּדִךְ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קִנְה לָךְ אֶת שְׂדֵי אֲשֶׁר בְּעִנְתוֹת כִּי לָךְ מִשְׁפַּט הַגְּאֵלָה לְקִנּוֹת.

(ח) וַיִּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן דָּדִי כְּדָבַר יְקוֹק אֶל חֲצֵר הַמְּטָרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קִנְה נָא אֶת שְׂדֵי אֲשֶׁר בְּעִנְתוֹת אֲשֶׁר בְּאָרֶץ בְּנֵימִין כִּי לָךְ מִשְׁפַּט הִירְשָׁה וְלָךְ הַגְּאֵלָה קִנְה לָךְ וְאִדַּע כִּי

דבר יקוק הוא

ירמיה מספר על נבואה שהייתה לו, שתוכנה היה מוזר מאוד: מדוע ה' מצווה אותך לקנות שדה, ועוד בעיצומו של המצור, רגע לפני החורבן? אלא, שלאחר זמן בא אליו בן דודו, כפי שנאמר בנבואה, ואז הוא מדווח: "ואדע כי דבר ה' הוא", כלומר: לפני כן הוא לא היה משוכנע שאכן דיבר ה' עימו כדברים האלה, והמציאות אימתה את הנבואה.

הבנת הנדר לאור משמעות החלום:

ביאור החלק הראשון של הנדר

נבחן, לאור הבנתנו, את תוצאות נדרו של יעקב, ונתחיל מחלקו הראשון:

"והיה ה' לי לאלוקים" - אם אכן ישמור עליי ה' גם בחו"ל, אדע שאין הוא רק אלוקי הארץ, אלא אלוקותו היא בכל מקום - גם במובן של אלוקי המשפחה וגם, לעתיד, אלוקי העם.

ומסביר הרב תמיר גרנות, שזהו שלב חשוב מאוד בהתפתחות האמונה אצל האבות, שכן אצל יצחק מצאנו שנאסר עליו לצאת לחו"ל (בראשית כ"ב), ואברהם אבינו אומר לעבדו "רק את בני לא תשב שמה" (בראשית כ"ד ט), ומכך משמע כי עבודת ה' יכולה להתקיים רק בארץ. גם את הליכת אברהם אבינו לארץ ישראל יש להבין

בהמשך הפרשה, התורה מעידה שיעקב אבינו מגלה בחרן שהשגחת ה' "והנה אנכי עמד" חופפת עליו גם שם בנבואה ובשמירה:

15. בנבואה, שנאמר אחרי שהותו אצל לבן (בראשית ל"א ג):

"וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יְעֻבָּב שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ"
ואפשר לראות בפסוק זה חזרה והקבלה על הציווי לאברהם אבינו.

16. בראשית י"ב א:
"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך."
אצל יעקב נוספת (בהמשך הפסוק האחרון) גם ההבטחה: "ואהיה עמך", המקשרת באופן ברור למילים בהבטחת ה', טרם צאתו לחרן, "והנה אנכי עמך".

ביחס להבטחת השמירה: "ושמרתך בכל אשר תלך" ו"ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש", הדברים מפורשים בכתוב, בדברי יעקב אל נשותיו המסבירים את עזיבתו את לבן.

17. בראשית לא ז-ט:
(ז) וַאֲבִיכֶן הִתֵּל בִּי וְהִחֲלַף אֶת מִשְׁכַּרְתִּי עֲשֵׂרֶת מְנִים וְלֹא נָתַנּוּ אֲלוֹקִים לְהִרְעֵ עַמְדִּי. (ח) אִם כֹּה יֹאמֶר נְקֻדִים יִהְיֶה שְׂכָרְךָ וְיִלְדוּ כָּל הַצֹּאן נְקֻדִים וְאִם כֹּה יֹאמֶר עֲקֻדִים יִהְיֶה שְׂכָרְךָ וְיִלְדוּ כָּל הַצֹּאן עֲקֻדִים. (ט) וַיַּצֵּל אֲלוֹקִים אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֵּן לִי.

18. וגם בנבואה (בראשית ל"א י"א-י"ג):
(יא) וַיֹּאמֶר אֵלֵי מֶלֶאֶךְ הָאֲלוֹקִים בְּחִלּוֹם יַעֲקֹב וַאֲמַר הַנְּיָי. (יב) וַיֹּאמֶר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כֹּל הָעֲתֻדִים הָעֹלִים עַל הַצֹּאן עֲקֻדִים נְקֻדִים וּבְרָדִים כִּי רְאִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לָבָן עֲשָׂה לָךְ. (יג) אֲנֹכִי הֵא-ל בֵּית א-ל אֲשֶׁר מִשְׁחַת שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שֶׁם נָדַר עֲתָה קוֹם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ.

19. ושוב שמירה בראשית ל"א כ"ד):
(כד) וַיָּבֵא אֲלוֹקִים אֶל לָבָן הָאֲרָמִי בְּחִלָּה וַיֹּאמֶר לוֹ הַשְׁמַר לָךְ כִּן תִּדְבֹר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע.

ביאור החלק השני של הנדר
נשוב כעת לנדרו של יעקב אבינו, לחלקו השני ("והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית אלוקים"): יעקב מתזיר אותנו לעקרון הראשון, הטריטוריאלי: 'אם אכן יתברר שדבר ה' אשר חלמתי אמת הוא, והמראה אשר ראיתי נכון הוא, אז אעשה מן המצבה בית אלוקים; המקום אשר חלמתי עליו יהיה כשער השמים - מקום עבודת אלוקים'.
ואמנם, משחזר יעבר אבינו לארץ כנען, רק זמן קצר לפני ששילם את נדרו בבית א-ל, בשובו מחרן, הוא מורה לבניו

גם חז"ל עמדו על הבעייתיות שבעבודת ה' בחוץ לארץ. הנה למשל דברי הסוגיה המפורסמת במסכת כתובות (דף קי ע"ב), המבוססים, בין השאר, על הפסוק הנזכר מספר שמואל א. ב,

14. מסכת כתובות דף קי ע"ב:
"לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחוצה לארץ, ואפילו בעיר שרובה ישראל. שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו א-לוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו א-לוה, שנאמר: 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לא-להים' (ויקרא כ"ה, לח). וכל שאינו דר בארץ אין לו א-לוה?! אלא לומר לך: כל הדר בחוצה לארץ, כאילו עובד עבודת כוכבים. וכן בדוד הוא אומר: 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים' - וכי מי אמר לו לדוד 'לך עבוד אלהים אחרים'? אלא לומר לך: כל הדר בחוצה לארץ - כאילו עובד עבודת כוכבים"

ומדגיש הרב תמיר גרנות שיש לשים לב לכך שרעיון האלוקות לובש כאן לבוש כפול ודיאלקטי: א. יש אלוקים למקום. ב. יש אלוקים לאדם/משפחה/עם.

בדרך כלל, יש התאמה בין שני המימדים, שכן אלהי ארץ בבל, לשיטתם, הוא גם אלהי הבבלים. אלא, שאצל אבותינו נוצר פיצול, שכן מדובר באנשים שאינם חיים בארצם, ולכן, כמובן, ה' שולח את אברהם מארצו - על מנת שימלוך עליו ויקיים לו את הבטחתו במקומו. כאשר יוצא יעקב מהארץ, קורה דבר הפוך: הוא נאלץ לעשות את מה שיצחק אביו לא עשה, ושאברהם הזהיר את עבדו שלא יגרום לו לעשות - לצאת לחו"ל לתקופה ממושכת. מנקודת ראות של האמונה העתיקה, פרושו של דבר הוא להיכנס לתחום שלטונה של אלוהות זרה. ולדעת הרב תמיר גרנות זו עיקר המשמעות של הבטחת ה' הפרטית ליעקב.

ההבטחה הכללית משמעותה היא הבטחה שיעקב וזרעו יהיו שליטים על ארצו של ה', ומשמעותה של ההבטחה האישית היא שה' יהיה אלוקי יעקב וזרעו גם במובן האישי, כלומר - בחו"ל; זו, כאמור, התפתחות רבת חשיבות בתפיסת האמונה.

יעקב אבינו משיב ואומר: 'אם אכן ישמור עליי ה' גם בחו"ל, ויקיים את דברו אליי, אז "והיה ה' לי לאלוקים", כלומר - אקבל אותו כאלוקי גם במובן האישי המוחלט, דהיינו לא רק כאלוקי הארץ, אלא כאלוקי ואלוקי זרעי לדורות עולם'. הדגש הוא במילה: "ליי": 'אני יודע שה' הוא אלוקי הארץ, אבל אם יתקיים דברו - הוא יהיה אלוקי באופן מוחלט, בכל מקום'.

כאלוקי הטריטוריה הישראלית; האמונה באחדות ה' ובמשמעותה האוניברסלית מופיעה בהיסטוריה דרך גאולת ישראל בגלותו, מעבר למקום. זו גם סיבת העומק לחוסר האמון ולפקפוק המתמשך והכפרי של פרעה במצרים בא-לוקותו של ה'. מסע יעקב לחרן הוא בחינת "מעשה אבות סימן לבנים", בכך שהוא מבשר את קבלת מלכותו של ה' על כל הארץ, וממילא את ביטולה של כל האלילות האחרת; וכפי שניבא זכריה לאחרית הימים.

20. **זכריה י"ד ט:**

"והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

ובני ביתו להסיר את אלהי הנכר (לה: ב); אלה הם פסלי בית לבן שבדאי נכר הם, אלא שעד אז לא קיבל יעקב את ה' כאלוקים באופן מוחלט עליו ועל ביתו, כלומר - עבודות אחרות, לשם ניחוש וכדו', היו בגדר האפשר. קבלתו את ה' כאלוקים באופן מוחלט, כפי שהתחייב בנדרו, מחייבת הסרת כל סיג אלילי, ואכן כך יעקב עושה: הוא עולה לבית א-ל ובונה מזבח (שם פסוק ז), ובכך מקיים את הבטחתו להפוך את בית א-ל למקום עבודת אלוקים.

יעקב ומשמעותה של הגלות

יעקב הוא הראשון בין האבות שמתחייב: "והיה ה' לי לאלוקים". ונשאלת השאלה: מדוע אצל אבותינו הראשונים לא מצאנו מעין התחייבות כזו? מדוע היא עולה דווקא אצל יעקב?

אברהם ויצחק אבותינו לא עמדו בפני גלות. אברהם אבינו ירד אמנם למצרים (בראשית י"ב ז), אבל זו הייתה הליכה זמנית (בראשית י"ג א); יציאת יעקב לחרן היא יציאה לשם התיישבות. יעקב הוא המייסד את אפשרות הקיום של עם ישראל גם לא בארץ ישראל. כמובן, בהמשך הוא חוזר לגלות - למצרים. עשרים שנה בחרן (בראשית ל"א לח) ושבע עשרה שנה במצרים (בראשית מ"ז כח) הופכים, למעשה, למסגרת חייו ולעיקר בשורתם: בשורת האמונה הייחודית של יעקב אבינו היא אפשרות האמונה בגלות, וההבנה כי השגחת ה' עליו ועל בניו היא 'על מקומית'; אמנם ארץ ישראל היא נקודת המרכז ממנה הוא ואנחנו יוצאים ואליה חוזרים, אך עבודת ה' וקבלת מלכותו אינם תלויים בה.

על ידי קיום הבטחתו בנדר, הופך יעקב אבינו את ה' להיות עבורנו לא אלוקי ארץ ישראל בלבד, אלא גם אלוקי עם ישראל די בכל אתר ואתר. בכך, לדעת הרב תמיר גרנות, אולי, מתברר מעמדה המרכזי של הגלות בתולדות ישראל, שכידוע אינו רק תוצאה של עונש על חטאים.

רבים תהו על גזרת הגלות בברית בין הבתרים (בראשית ט"ו יג), שלכאורה לא ברור על איזה חטא היא באה. מדוע עם ישראל חייב לגלות? העובדה ש"לא שלם עוון האמורי" (בראשית ט"ו טז) אינה מספיקה כדי להסביר את עצם הגזרה, שכן לא ייתכן שעם ישראל יסבול רק כדי לקיים את הצדק כלפי עם אחר - אין עושים צדק עם אחד, על ידי גרימת עוול לשני. כמו כן, היציאה מן הגלות הופכת להיות אב האמונה הישראלית - יציאת מצרים ומתן תורה במדבר הם יסודות אמונתנו.

לדעת הרב תמיר גרנות, התשובה לכך טמונה בראשית פרשת השבוע, כפי שביארנו אותה. האמונה היסודית של השגחת ה' ונוכחותו בכל מקום מתגלה בדרך היסטורית באמצעות השגחתו על עמו הנבחר וגאולתו מן הגלות. אם היה עם ישראל הופך לעם בתוך ארצו, היה אלוקיו מוכר